

تشخیص و پرورش خلاقیت در کودکان

مرضیه حیدری^۱، رقیه شیرچی^۲

چکیده

یکی از ویژگی‌هایی که انسان را از سایر موجودات متمایز ساخته مهارت خلاقیت است به گونه‌ای که تمام پیشرفت‌های امروز بشر مأخوذ قدرت تشخیص و خلاقیت اوست که نیروی پیش‌برنده تمدن و پاسخی مدرن به مسائل و مشکلاتی جوامع بوده است. هدف پژوهش حاضر بررسی تشخیص و پرورش خلاقیت در انسان است. برای انجام پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی از نوع کتابخانه‌ای استفاده شده است. نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که خلاقیت نوعی حل مسئله، پدیده‌ای ذهنی و مجموعه‌ای از توانایی‌ها و خصیصه‌هاست که از کاربرد فرایندهای شناختی معمول حاصل می‌شود. خلاقیت، قابل آموزش و تقویت است که می‌توان آن را با تمرین‌های گروهی افزایش داد. افراد خلاق، ویژگی‌هایی مانند اعتمادبه‌نفس بالا، استقلال شخصیت، توانایی تخیل فوق‌العاده، سنت شکن و نوگرا با گیرنده‌های قوی و حساس، دقیق نگر و ریزنگر، خطرپذیر، فرصت طلب و موقعیت جو هستند. بازی، هنر و آزمون‌ها ابزارهایی هستند که می‌توان با آنها میزان خلاقیت در افراد را سنجید و عوامل گوناگونی مانند محیط، والدین و مربیان می‌توانند در رشد و شکوفایی آن تأثیرگذار باشند.

واژگان کلیدی: خلاقیت، تشخیص، پرورش، مهارت.

۱. دانش‌پژوه کارشناسی روان‌شناسی، از افغانستان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه المصطفی ﷺ العالمیه، قم، ایران.

۲. مدرس گروه علمی-تربیتی روان‌شناسی، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه المصطفی ﷺ العالمیه، قم، ایران (نویسنده مسئول).

۱. مقدمه

انسان پیش از حرکت اختیاری به سمت هدف خود به صورت اولیه و فطری، ویژگی‌ها، استعدادها، برخورداری‌ها و محدودیت‌هایی دارد. از جمله مهارت‌هایی که وی را از دیگر موجودات متمایز ساخته، مهارت خلاقیت است. یکی از جلوه‌های همانندی انسان با خداوند قدرت تشخیص و خلاقیت اوست. بنابراین، تمام پیشرفت‌های امروز بشر مأخوذ تلاش اندیشمندان و خلاقیت آنهاست. (چراغ چشم، ۱۳۸۶)، رابرت گانیه^۱ (۱۹۹۰) خلاقیت را نوعی حل مسئله می‌داند. به نظر او اساس خلاقیت، بازده‌های فکری تازه اصیل و مستقل است. کارل روگر^۲ (۱۹۵۴) بر این باور بود که باید یک چیز قابل مشاهده و محصولی از خلاقیت وجود داشته باشد تا به بتوان روی دادن خلاقیت پی برد (اعظمی، خواه‌جه‌ئیان و تولایی، ۱۳۸۷، ص ۶۳). گیلفورد^۳ معتقد بود که خلاقیت را باید نوعی تفکر دانست؛ زیرا ایده خلاق، نوعی فکر و تصور است و آن را مجموعه‌ای از توانایی‌ها و خصیصه‌ها می‌داند که موجب تفکر خلاق می‌شود. نظریه‌پردازان معتقدند که خلاقیت قابل آموزش و تقویت است. به نظر گوردون^۴، خلاقیت را می‌توان با برخی تمرین‌های گروهی افزایش داد و نوآوری با ترس و نگرانی دنبال می‌شود. آمابلی^۵ در کتاب شکوفایی خلاقیت کودکان به روش‌های ویژه‌ای می‌پردازد که والدین و مربیان می‌توانند با استفاده از آنها خلاقیت کودکان را زنده نگه داشته و تقویت کنند (آمابلی، ۱۳۸۸، ص ۸). مک‌گرگور^۶ معتقد است نیروی خلاقیت نیز مثل ماهیچه‌های بدن نیاز به ورزش، تمرین

1. Rabert Gania

2. Carl rogar

3. Gilford

4. Gordun

5. Amabile

6. MacGregor

و تقویت دارد و برای اندام و ماهیچه‌های بدن هیچ راهی به جز پرداختن به فعالیت‌های سخت جسمانی که گاه طاقت فرسا و ناخوشایند است، وجود ندارد، اما پرورش ماهیچه‌های خلاقیت نه تنها به فعالیت‌های طاقت فرسا نیاز ندارد، بلکه بسیار لذت بخش و نشاط آور نیز هست (مک‌گرگور، ۱۳۸۹، ص ۸).

در عصر حاضر با رشد و پیشرفت چشم‌گیر تکنولوژی و با تغییرات و تحولات فزاینده محیطی، تنها جوامعی می‌توانند در عرصه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی رتبه برتر به دست آورند که قادر باشند انسان‌های خلاق تربیت کنند. (چراغ چشم، ۱۳۸۶) در واقع می‌توان گفت برای بقا، دوام و ادامه حیات جوامع کنونی راهی به جز خلاقیت باقی نمانده است و نهادها و ارگان‌های مهم اجتماعی مانند خانواده، مدرسه و دولت در تشخیص و پرورش افراد خلاق نقش به‌سزایی دارند (اسبورن، ۱۳۸۲). می‌توان با ایجاد شرایط، تجهیزات و امکانات لازم به پرورش افراد خلاق پرداخت (چراغ چشم، ۱۳۸۶). توجه به خلاقیت در سازمان‌ها و نهادهای کشور ایران هنوز نهادینه نشده و برای آن نیز تقاضای مؤثری وجود ندارد و بیشتر سازمان‌ها و مدیران آنها نادانسته به جای افزایش و ایجاد زمینه بروز، ظهور و ارتقای خلاقیت، کارکنان خود را سرکوب می‌کنند و بدین ترتیب راه ایده‌های تازه، بسته و در نتیجه سازمان‌ها از دست‌یابی به توسعه باز خواهند ماند. برخی اوقات بیشتر افراد نمی‌دانند که چگونه خلاقیت خود را افزایش دهند. بنابراین، شناخت و به‌کارگیری صحیح خلاقیت، اهمیت به‌سزایی دارد (صادقی و رئیسی، ۱۳۸۹). مطالعات بسیاری در مورد خلاقیت و موضوعات مرتبط با آن صورت پذیرفته از جمله می‌توان به پژوهش احدی، رضایی، دلاور، پادروند (۱۳۹۲) با نام آموزش خلاقیت بر دانش آموزش و تأثیر آن بر افزایش سطح مؤلفه‌های سیالی، ابتکار، انعطاف و بسط اشاره کرد. مهدوی نژاد، مهدوی نژاد و سیلواویه (۱۳۹۲) نیز در مقاله خود به تأثیر محیط هنری بر خلاقیت دانش‌آموزان پرداخت. با توجه به اهمیت خلاقیت و آموختنی بودن آن در مقاله حاضر، خلاقیت، تشخیص و راه‌های پرورش آن از دیدگاه روان‌شناسان با روش توصیفی-تحلیلی بررسی می‌شود.

۲. سؤال اصلی: خلاقیت و راه‌های سنجش و پرورش آن چیست؟

۳. سؤال‌های فرعی:

- خلاقیت چیست؟

- چگونه می‌توان خلاقیت را تشخیص داد؟

- آیا می‌توان خلاقیت را آموزش و پرورش داد؟

- والدین چه تأثیری در پرورش خلاقیت فرزندان دارند؟

- آیا افراد خلاق ویژگی خاصی دارند؟

- خلاقیت و هوش چه ارتباطی باهم دارند؟

- آیا افراد باهوش خلاق‌ترند؟

- خلاقیت معلمان چه تأثیری بر پرورش خلاقیت افراد دارد؟

۴. خلاقیت

خلاقیت پدیده‌ای ذهنی است که از کاربرد فرایندهای شناختی معمول حاصل می‌شود. (سیمونتون، ۱۳۹۷) خلاقیت، ترکیب و منظم کردن دوباره دانش است برای خلق محصولات جدید و تازه که حیرت‌آور، ولی ارزشمند و مفید هستند (لاری لواسانی، هاشمی‌آذر و پزیشک، ۱۳۹۶). عمده مفاهیم شناختی خلاقیت براساس نظریه گیلفورد عامل تولید واگراست. خرده‌عامل‌های تولید واگرا، سیالی، ابتکار، انعطاف‌پذیری و بسط، عناصر اصلی خلاقیت هستند. خلاقیت نیازمند فراگیری و تحول شش عنصر متفاوت است: توانایی، دانش، سبک‌شناختی، ویژگی شخصی، انگیزش و محیط. عمل خلاق به‌وسیله تجربه (دانش) و مهارت‌ها (توانایی تمرینی) برای تشخیص یک ایده ایجاد می‌شود (استورزاملیک^۱، بی‌تا).

^۱. SturzaMili

فعالیت‌های حرکتی، فرصت‌هایی برای رشد خلاقیت فراهم می‌کند. در کودکان، حرکت شکل اساسی بیان است (سنسام^۱، ۲۰۱۱).

۵. راه‌های سنجش خلاقیت

۵-۱. تشخیص خلاقیت با بازی

بیشتر اوقات با کمی حوصله می‌توان به وجود خلاقیت در کودکان پی برد. بهترین زمان برای تشخیص خلاقیت کودکان تماشای آنها هنگام بازی کردن است. در یکی از تحقیقات (۱۹۷۳م) کودکانی که بازی می‌کردند نسبت به کودکانی که بازی نمی‌کردند، خلاق‌تر بودند. همچنین خلاقیت و هوش کودکان به نوع و شیوه استفاده از یک وسیله سرگرم‌کننده مربوط بود. تحقیقات هات و همکارانش (۱۹۷۶م) نشان داده است کودکانی که در دوره کودکی فعالیت‌های اکتشافی بیشتری دارند نمرات بالایی را در آزمون‌های خلاقیت کسب کرده و در بروز حس کنجکاوی و استقلال در دوره مدرسه موفق‌تر بوده‌اند (فروزان‌فر، ۱۳۹۴، ص ۱۴).

۵-۲. نقش هنر در تشخیص خلاقیت

ویلسون (۱۹۷۷م) دریافت کودکانی که در محیط زندگی آنها مدل‌ها، تصاویر و کتاب‌های زیادی وجود دارد طرح‌های ترسیمی بیشتری تولید می‌کنند و ترسیم‌های آنها در مقایسه با کودکانی که چنین امکاناتی ندارند تکامل یافته‌تر است. تحقیقات و تجربیات دیگری نیز وجود ارتباط مستقیم بین فعالیت‌های هنری و افزایش و بروز خلاقیت را نشان می‌دهد. هربرت‌رید می‌گوید: «دانشمندان و فیلسوفان به‌کرات اذعان کرده‌اند که لحظات قطعی الهام و اختراع برای آنها مجازی بود؛ یعنی آنها در لحظه بحرانی تسلسل منطقی افکار مجبور بودند خود را از قید ادراکات معنوی رهایی داده و به‌وسیله تصاویر فکر کنند». ژان پیاژه (۱۹۶۵م) امکاناتی مانند

نقاشی، قالب‌گیری، مجسم‌کردن، بازی به‌طور مصور، نمایش تئاتری، آواز و غیره را در امر خلاقیت مؤثر می‌داند. ادوارد بونو (۱۹۶۵م) در دوره حل خلاق مسائل، نقاشی را برای روش تدریس به‌کار می‌برد. روبرت نیکس (۱۹۷۰م) استاد دانشگاه جورجیا آمریکا، مجموعه وسیعی از اشیاء را در طبیعت به‌صورت عوامل برانگیزنده نسبت به طراحی هنری در تدریس برای دانشجویان استفاده کرد که این طرح‌ها می‌توانند در تکمیل طرح‌های نیمه‌تمام آنها الهام‌بخش باشند. روبرت گیلسپی (۱۹۷۳۲م) با نشان دادن اهمیت تصاویر، نقش اشکالات ادراکی را مانعی بر سر راه خلاقیت مورد تأکید می‌داند (صفاران، ۱۳۸۹، ص ۱۷۲).

۵-۳. تشخیص خلاقیت از طریق آزمون

آزمون تفکر خلاق تورنس^۱ (۱۹۷۴) از متداول‌ترین و مناسب‌ترین شیوه ارزیابی خلاقیت است که به دو صورت کلامی و تصویری (غیرکلامی) و در دو فرم موازی «الف» و «ب» عرضه شده است که سه تکلیف مجزا دارد. اجرای هر تکلیف ۱۰ دقیقه و در مجموع ۳۰ دقیقه طول می‌کشد. این فرم‌ها شامل چهار فعالیت به شرح ذیل است:

- ساختن یک تصویر با استفاده از شکل؛

- تکمیل تصاویر ناقص؛

- ساختن تصویر با استفاده از دایره‌ها؛

- ساختن تصاویر با استفاده از خطوط موازی.

در آزمون تصویری تورنس، چهار مؤلفه: سیالی، انعطاف‌پذیری، ابتکار و بسط اندازه‌گیری شدند. (تورنس، ۱۹۷۴، به نقل از گنجی، نیوشا و هدایتی، ۱۳۹۱) در این آزمون (تورنس، ۱۹۷۵م) برای ارزیابی خلاقیت از ایجاد تصاویری که در واکنش نسبت به لکه‌های مرکب به‌وجود می‌آید استفاده شده است که غنای تصورات و پر آب و رنگ بودن تصاویر اهمیت ویژه‌ای داشتند.

۱. Torrance

مطالعات مربوط به بررسی اعتبار آزمون خلاقیت تورنس، اعتبار بالای ۰/۹۰ را گزارش کرده‌اند (تورنس، ۱۹۹۰). ضرایب اعتبار برای آزمون تصویری خلاقیت تورنس در پنج مطالعه انجام شده در دامنه ۰/۷۸ تا ۱ بوده است (کیم^۱، ۲۰۰۶). در پژوهش پیرخائفی (۱۳۷۲) ضریب پایایی در فاصله زمانی دو هفته به شیوه بازآزمایی روی ۴۸ دانش‌آموز در عناصر سیالی ۰/۷۸، در ابتکار ۰/۷۴، در انعطاف‌پذیری ۰/۸۱ و در بسط ۰/۹ گزارش شده است (پیرخائفی، ۱۳۷۲، به نقل از گنجی و همکاران، ۱۳۹۱). روایی محتوایی ابزار فوق به تائید متخصصان روان‌سنجی و روان‌شناسی رسیده است (پیرخائفی، ۱۳۷۲، به نقل از گنجی و همکاران، ۱۳۹۱). بنابراین، آزمون‌های تورنس به ویژه فرم «ب» تصویری، آزمون مرجع در حوزه خلاقیت است. ضریب پایایی در پژوهش حاضر با استفاده از آلفای کرونباخ برای شاخص بسط ۰/۷۶، سیالی ۰/۷۹ و انعطاف‌پذیری ۰/۸۱ به دست آمد. یکی دیگر از ابزارهای سنجش خلاقیت، آزمون زمینه‌یابی مداد کاغذی چندجوابی سنجش خلاقیت تورنس است که توسط عابدی در سال ۱۳۶۳ استاندارد و معرفی شده است (دایمی و مقیمی، ۱۳۸۳). این آزمون از ۶۰ ماده و هر ماده از سه گزینه تشکیل شده است: نمره صفر برای فقدان خلاقیت، ۱ برای خلاقیت، و ۲ برای خلاقیت زیاد منظور می‌شود. حداقل نمرات صفر و حداکثر نمره فرد در کل آزمون ۱۲۰ خواهد بود (بخشی، ۱۳۸۵).

۶. آیا می‌توان خلاقیت را آموزش و پرورش داد؟

نتایج پژوهش‌های متعدد در چند دهه اخیر در زمینه آموزش خلاقیت گویای آن است که خلاقیت را هم می‌توان آموزش پرورش داد. (عابدی، ۱۳۷۲، ص ۵۳-۴۶) کارل راجرز در این زمینه می‌نویسد: «روشن است که خلاقیت را نمی‌توان با فشار ایجاد کرد، بلکه می‌توان شرایط لازم برای رشد مراحل تکوین را فراهم آورد. در مورد بروز خلاقیت نیز همین شرایط درست است.

¹. kim

باید بستری مناسب برای رشد و توسعه خلاقیت فراهم آورد. از جمله تجربیات من در روان‌شناسی این است که می‌توان با فراهم کردن امنیت روانی و آزادی، احتمال ظهور خلاقیت سازنده را افزایش داد» (راجرز، ۱۳۸۰، ص ۱۴۵). تحقیقات نشان می‌دهد که خلاقیت در ضمیر همه انسان‌ها نهفته و در نحوه زندگی همه آنها تأثیر می‌گذارد؛ زیرا بعضی از انسان‌ها در یک زمینه، خلاقیت بیشتر و برخی در زمینه دیگر خلاقیت دارند. تورنس می‌گوید: «طی پانزده سال تجربه در مطالعه و آموزش تفکر خلاق، شواهدی دیده‌ام که نشان می‌دهد خلاقیت را می‌توان آموزش داد». بررسی‌های خاننا (۱۹۶۶ م) بیانگر این واقعیت است که ترسیم و تصاویر در زمینه حل خلاق مسائل در پرورش خلاقیت نقش بسزایی دارد و مطالعه تصاویر، مهم‌ترین وسیله درک و افزایش خلاقیت است (عزیزی، صفاری‌نیا، علیپور و زعفریان، ۱۳۹۸).

۷. ویژگی‌های افراد خلاق

- افراد خلاق، ویژگی‌های منحصربه‌فردی دارند. برخی از این ویژگی‌ها عبارتند از:
- افراد خلاق به دیدگاه‌های افراد پیرامون خود توجه دارند؛
- دارای اعتماد به نفس، استقلال شخصیت و انعطاف‌پذیر هستند؛
- از نظر ذهنی آمادگی دارند تا در پی راه‌حل‌های غیرمعمول باشند؛
- از ایجاد عقاید و مفاهیم جدید لذت می‌برند؛
- از اشتباه و خطا کردن نمی‌هراسند؛
- قادرند تفکرات و احساسات دیگران را درک کنند؛
- نسبت به تجربیات خود فکر و از فعالیت گذشته خود نتیجه‌گیری می‌کنند؛
- تخیل فوق‌العاده‌ای دارند؛
- آنها ایده‌ها و وضع موجود را مورد سؤال قرار می‌دهند؛
- در برخورد با مسائل از خود کنجکاوی نشان می‌دهند؛
- از رفتار دیگران کمتر تقلید می‌کنند، بلکه سنت شکن و نوگرا هستند؛
- گیرنده‌های قوی و حساسی دارند؛

- دقیق‌نگر و ریزنگرند و به دقت به اطراف نظر می‌افکنند (به اشیاء و دیده‌ها نگاهی غیرمرسوم دارند)؛
- مهارت‌های ادراکی بالایی دارند؛
- جسارت درگیری با مسائل پیچیده را دارند (خطرپذیرند)؛
- فرصت طلب و موقعیت‌جو هستند و قبل از دیگران طرح‌های خود را ارائه می‌دهند؛
- استقلال رأی و استقلال قضاوت دارند؛
- حوصله و توانایی شنیدن و هم‌جوشی با افکار دیگران را دارند؛
- علاقه زیادی به کار پژوهشی و کوشش فکری دارند و به دنبال اندیشه‌های بکر و دست‌نخورده هستند؛
- افرادی شاد، مستقل و بعضاً شلوغ هستند (کایانی، ۱۳۸۷).

۸. روش‌های پرورش خلاقیت

برخی از روش‌های رشد و پرورش خلاقیت و دستیابی به ویژگی‌های افراد خلاق عبارتند از:

- استقبال از ایده‌های مختلف، بدون توجه به اینکه چقدر ایده خوبی است. هرچه باشد، چون باعث جرقه خوردن ایده‌های دیگری در ذهن می‌شود.
- پرهیز از انتقاد سریع از ایده‌ها و اطمینان از فهم درست ایده دیگران.
- باید به یاد داشت که همواره انسان به اندازه‌ای دانش و تجربه دارد که بتواند در حل مسئله به او کمک کند.

- نترسیدن از شوخی کردن و رفتار بچه‌گانه، رفتاری مثل آرزو کردن، تخیل داشتن، ذهن بازی گوش داشتن و...

- نباید فراموش کرد که دیگران مسائل و مشکلات را به شیوه‌ای متفاوت درک می‌کنند. این را باید یک مزیت دانست و اینکه می‌توان به مسائل از زاویه دیگری نگاه کرد.

- دیدن یک اشتباه یا شکست، فرصتی برای آموختن است نه خطا. اگر فراموش شود، همواره امکان تکرار شدنش وجود دارد (اعظمی، خواجه‌نایان و تولایی، ۱۳۸۷).

۹. رابطه هوش و خلاقیت

این سؤال مطرح است که آیا بین هوش و خلاقیت رابطه وجود دارد و آیا افراد خلاق باهوش ترند. براساس پژوهش‌ها عناصر پتانسیل خلاق می‌توانند از هوش مجزا شوند. (موران، میلگرام، سویزر و وفو، ۱۹۸۳) در برخی تحقیقات، چهار رابطه بین هوش و خلاقیت ممکن است برقرار باشد از جمله:

- هوش و خلاقیت می‌توانند زیرمجموعه یکدیگر باشند؛

- هوش و خلاقیت می‌توانند به صورت مجموعه‌های منطبق با هم دیده شوند؛

- هوش و خلاقیت می‌توانند به صورت مجموعه‌های مستقل ولی هم‌پوش در نظر گرفته شوند؛

- هوش و خلاقیت می‌توانند مجموعه‌هایی بی‌ربط باشند (استریندبرگ و اوهارا، ۲۰۰۰).

بنابراین، ممکن است کودکانی که خلاقیت بالایی دارند، هوش بالایی داشته باشند یا نداشته باشند. (والاچ و وینگ، ۱۹۷۰) در مقابل، خلاقیت‌هایی وجود دارد که خلاقیت را بخشی از هوش می‌داند و به صورت شکلی از هوش دیده می‌شود؛ زیرا جنبه خلاق مغز می‌تواند مفاهیم مشکل را شرح و تفسیر دهد. بنابراین، کودکان خردسال با اینکه فهم برخی موضوع‌های علوم و ریاضیات دشوار است قادر هستند در این زمینه‌ها خوب عمل کنند (بیتلستون، ۱۹۷۰). افراد تیزهوش در هنگام حل مسائل از نواحی مشخصی از مغز خود استفاده می‌کنند درحالی‌که افراد خلاق هماهنگی بیشتری بین نواحی مغز نسبت به افراد تیزهوش در حل مسائل خلاقیت دارند (جاسووک، ۲۰۰۰، به نقل از لاری لواسانی، هاشمی‌آذر و پزیشک، ۱۳۹۶).

۱۰. نقش والدین در رشد و توسعه خلاقیت فرزندان

نقش والدین در رشد و توسعه خلاقیت فرزندان انکارناپذیر است. به‌ویژه زمانی که کودکان بسیار کم‌سن‌وسال هستند والدین در این زمینه نقش مهمی دارند. در یک تحقیق وسیع، بلوم به این نتیجه رسید که خانواده‌هایی که از استعداد کودکان خود حمایت می‌کردند در وجود استعداد پرورش یافته بزرگ‌سالی آنها نقش مهمی داشتند. بنابراین، برای رسیدن بدین منظور والدین

باید به استعداد کودکانشان احترام بگذارند و از رشد آنها حمایت کنند. فریدمن و مونتگمری معتقدند والدین اولین کسانی هستند که استعداد غیرعادی را در کودکانشان شناسایی می‌کنند و وقتی والدین از آن حمایت و فرصت‌های لازم را فراهم کنند پیشرفت واضح‌تری حاصل می‌شود. والدین می‌توانند در پویاسازی اندیشه فرزندان خلاق خود طی مراحل زیر ایفای نقش کنند:

-آموزش مهارت‌های حسی و پرورشی زیباشناسی حواس؛

-غنی کردن محیط زندگی آنها با محرک‌های شنیداری، دیداری، بویایی، چشایی و...؛

-آماده‌سازی ذهنی و آموزش مهارت‌های ذهنی و روانی؛

-ایجاد تعامل در فضای تحریکی عینی و ذهنی؛

-شناسایی وضعیت کمون و نهفتگی خلاقیت کودکان؛

-همراه بودن فرزندان در مرحله روشن‌سازی و فراهم کردن عوامل تسهیل‌کننده

روشن‌سازی؛

-پرورش نواندیشی، نوآوری، خلاقیت؛ سه مرحله متوالی؛

-ارزشیابی و تحلیل ابعاد خلاقیت و نوآوری؛

-بازبینی و تجدید نظر؛

-بارش و غنی‌سازی مشوق‌های محیطی (افروز، یزدان‌پناه و کریمیان، ۱۳۹۱).

۱۱. خلاقیت معلمان و تأثیر آن بر پرورش دانش‌آموزان

پیشرفت و آموزش و پرورش به صلاحیت‌ها و توانایی‌های کارکنان آموزشی و در کل و به ویژگی‌های انسانی، تربیتی و فنی تک‌تک معلمان بستگی دارد. (نفیسی، ۱۳۷۷، ص ۴۹) معلمان نقش مهمی در رشد کودکان خلاق و متعهد دارند (سام‌خانیان، ۱۳۸۴). مرییان می‌توانند تا حدی مهارت‌های خلاقیت مانند روش‌های تفکر درباره مسائل و قوانین علمی برای تدبیر راه‌های جدید نگرش به مسائل را آموزش دهند (حق‌شناس، ۱۳۷۸، ص ۶۶). معلمانی که از خود رفتار خلاق نشان می‌دهند محیط‌های کلاسی را به وجود می‌آورند که خلاقیت را ارتقا

می‌دهد (تفرشی، ۱۳۸۴، ص ۵۶). موهان (۱۹۷۳) اعتقاد داشت که گذراندن دوره خلاقیت برای معلمان پیش از خدمت و در ضمن آن ضرورت دارد. او ۱۸۰ دانشجوی مشغول به تحصیل سال آخر در تربیت معلم را بررسی کرد تا بداند آیا آنها به اهمیت این دوره‌ها عقیده دارند یا نه. او دریافت ۹۴٪ از پاسخ‌دهندگان معتقد بودند که چنین دوره‌ای لازم است و ۹۰٪ مایل بودند که چنین دوره‌ای را بگذرانند (حسینی، ۱۳۸۶). بنابراین، معلمان برای ایجاد فضای خلاق در کلاس و پرورش توانمندی‌های دانش‌آموزان باید خلاقیت را بشناسند و نسبت به آن نگرش مثبت داشته باشند. همچنین معلمان باید از مهارت‌های تدریس خلاق و راهکارهای پرورش خلاقیت آگاهی داشته باشند و دوره‌های آموزشی لازم را در این زمینه بگذرانند.

۱۲. نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر بررسی راه‌های تشخیص و پرورش خلاقیت در انسان با روش توصیفی - تحلیلی بوده است. در مقاله حاضر از روش‌های مختلف برای تشخیص خلاقیت و پرورش آن از جمله: آزمون‌ها (آزمون خلاقیت تورنس، آزمون عابدی) و نقش والدین و معلمان بر پرورش خلاقیت افراد تأثیر هوش بر خلاقیت و... بحث شده است. نتایج حاصل از پژوهش گویای آن است که عواملی مانند محیط، هوش و... بر پرورش خلاقیت افراد تأثیر بسزایی دارد. همچنین افراد خلاق ویژگی‌هایی مانند اعتماد به نفس بالا، استقلال، برخورداری از توانایی تخیل فوق‌العاده، فرصت طلب، باحوصله و... هستند. از دیگر نتایج پژوهش حاضر، تبیین رابطه هوش و خلاقیت است که برخی از دانشمندان بر این باور بوده‌اند که هوش از خلاقیت مجزاست. با توجه به آموختنی بودن خلاقیت و تأثیر عوامل گوناگونی مانند والدین و معلمان توصیه می‌شود برای دستیابی به این مهم با آشنایی با مهارت‌های لازم و شناسایی استعداد‌های فرزندان، زمینه‌های لازم برای رشد و توسعه خلاقیت افراد را فراهم شود تا جامعه شاهد رشد و شکوفایی افراد خلاق و پیشرفت کشور در زمینه‌های بین‌المللی و جهانی باشد.

فهرست منابع

۱. احدی، مریم، رضایی، نورمحمد، دلاور، علی، و پادروند، نادر (۱۳۹۲). آموزش خلاقیت به دانش آموزان و تأثیر آن بر افزایش سطح مؤلفه‌های سیالی، ابتکار، انعطاف، بسط، ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. نشریه علمی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۹(۳)، ۱-۱۸.
۲. اسبورن، الگزاندر فیکنی (۱۳۸۲). پرورش استعداد همگانی ابداع و خلاقیت. مترجم: قاسم زاده، حسن. تهران: نیلوفر.
۳. اعظمی، امیر، خواجه‌نیان، داتیس، و تولایی، روح‌الله (۱۳۸۷). خلاقیت و راه‌های پرورش آن. نشریه توسعه انسانی پلیس، ۱(۵)، ۶۱-۷۸.
۴. افروز، غلامعلی، بزدان‌پناه، جمیل، و کریمیان، حیدر (۱۳۹۱). اثربخشی برنامه دانش‌افزایی تخصصی مادران بر خلاقیت کودکان تیزهوش. نشریه راهبردهای آموزش، ۱(۵)، ۴۵-۵۰.
۵. آماپلی، ترزا (۱۳۸۸). شکوفایی خلاقیت کودکان. مترجم: قاسم زاده، حسن، و عظیمی، پروین. تهران: دنیای نو.
۶. چراغ چشم، عباس (۱۳۸۶). بررسی تأثیر شیوه‌های تدریس مبتنی بر تکنیک‌های خلاقیت در آموزش و یادگیری دانش‌آموزان. نشریه تربیت اسلامی، شماره ۵، ۷-۳۶.
۷. حسینی، افضل‌السادات (۱۳۸۶). بررسی تأثیر برنامه آموزش خلاقیت معلمان بر خلاقیت پیشرفت تحصیلی و خودپنداره دانش‌آموزان. نشریه نوآوری‌های آموزشی، ۲۳(۶)، ۱۴۷-۱۶۸.
۸. حق‌شناس، مرجان (۱۳۷۸). خلاقیت در آموزش و پرورش. نشریه نوآوری در سازمان‌های آموزشی، شماره ۲۳ و ۲۴، ۸۵-۶۸.
۹. دائمی، حمیدرضا، و مقیمی بارفروش، سیده فاطمه (۱۳۸۳). هنجاریابی آزمون خلاقیت. نشریه تازه‌های علوم شناختی، شماره ۳ و ۴، ۱-۸.
۱۰. راجرز، کارل (۱۳۸۰). درآمدی بر انسان شدن: دیدگاه یک درمانگر از روان‌درمانی. مترجم: قاضی، قاسم. تهران: نشر دنیای نو.
۱۱. سام‌خانین، محمدربیع (۱۳۸۴). خلاقیت و نوآوری در سازمان آموزشی. تهران: انتشارات رسانه تخصصی.
۱۲. سیمونتون، دین کیت (۱۳۷۹). خلاقیت: جنبه‌های شناختی، شخصی، تحولی و اجتماعی. مترجم: شکرکن، حسین. نشریه استعداد‌های درخشان، شماره ۳۶، ۳۷۴-۳۹۰.
۱۳. سینتیا، مک‌گرگور (۱۳۸۹). پرورش کودک خلاق. مترجم: ازدری فرح، و رضوی، الهه. تهران: نشر قطره.
۱۴. صادقی مال امیری، منصور، و رئیس، محبت (۱۳۸۹). ارائه مدل مفهومی برای سنجش خلاقیت. نشریه توسعه انسانی پلیس، ۳۰(۷)، ۹۷-۱۱۲.
۱۵. صفاران، الیاس (۱۳۹۸). هنر در دنیای کودکان. پایان‌نامه کارشناسی. دانشگاه پیام نور. دانشکده هنر و معماری. تهران.
۱۶. عابدی، جمال (۱۳۷۲). خلاقیت و شیوه‌ای نو در اندازه‌گیری آن. نشریه پژوهش‌های روانشناختی، ۱(۲)، ۴۳-۵۳.
۱۷. عزیزی، زهره، صفاری‌نیا، مجید، علیپور، احمد، و زعفریان، رضا (۱۳۸۹). تأثیر بسته آموزش کارآفرینی بر خلاقیت و اعتماد به نفس کودکان پیش‌دبستانی. نشریه توسعه کارآفرینی، ۲(۱۲)، ۲۶۱-۲۸۰.
۱۸. فروزانفر، فریبا (۱۳۹۴). اثربخشی بازی‌های گروهی بر خلاقیت. کنفرانس ملی آینده‌پژوهی علوم انسانی و توسعه. (۱)، ۱۳-۱.
۱۹. کاویانی، محمد (۱۳۸۷). روان‌شناسی و تبلیات با تأکید بر تبلیغ دینی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

۲۰. لاری لواسانی، منا، هاشمی آذر، ژانت، و پزشک، شهلا (۱۳۹۶). مقایسه خلاقیت حرکتی در کودکان تیزهوش با کودکان با اختلال یادگیری و عادی. نشریه علمی-پژوهشی کودکان استثنایی، ۱(۱۷)، ۸۳-۹۶.
۲۱. مهدوی نژاد، غلامحسین، مهدوی نژاد، محمدجواد، و سیلوایه، سونیا (۱۳۹۲). تأثیر محیط هنری بر خلاقیت دانش آموزان. نشریه نوآوری های آموزشی، ۴۸(۱)، ۱۲۷-۱۴۰.
۲۲. نفیسی، عبدالحسین (۱۳۷۷). آموزش و پرورش ایران ۱۴۰۰: توصیه نامه های مجامع بین المللی درباره آموزش و پرورش. تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت.

23. Sansom, N.A. (2011). *Movement and dance in young children's lives*. Crossing the Divide. New York: Peter Long Publishing.
24. SturzaMili, N. (n.d). *The influence of motor experience of motor creativity (fluency) of preschool children*. Original scientific paper.

